

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ԲԱՆԲԵՐ
Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF BRUSOV STATE UNIVERSITY**

ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ

LINGUISTICS AND PHILOLOGY

1(60)

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
«ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՐԵՎԱՆ - 2022

**ԲԱՐՔԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐԻ ՈՃԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱԿՈՔ ՕՇԱԿԱՆԻ ՓՈՔՐ ԱՐՁԱԿՈՒՄ
ՇՈՒՇԱՆԻԿ ՂԱԶԱՐՅԱՆ**

Համառոտագիր

Հոդվածում փորձ է արվել պարզել բարբառային բառերի՝ գրական լեզվի հետ ունեցած առնչությունը: Անդրադարձել ենք տարբեր լեզվաբանների կողմից բարբառային բառերի սահմանումներին, ընդգրկման սահմաններին: Գեղարվեստական գրականության մեջ դրանց գործածությունը ընդունելի է, եթե ծառայում է հեղինակի գեղարվեստական նպատակադրումների իրականացմանը: Հակոբ Օշականի փոքր արձակում բարբառային բառերի գործածությունը պատճառաբանված է. դրանք ոճական դեր ունեն, իրականացնում են կոնկրետ գեղարվեստական նպատակ, այն է՝ խոսքին հաղորդում են հավաստիություն, արտահայտչականություն, թարմություն, դիպուկություն, տիպականացնում են հերոսներին, պատկերվող իրականությունը: Բարբառային բառերը հանդիպում են և՛ հեղինակի, և՛ հերոսների խոսքում, սակայն առավել հաճախված են հերոսների խոսքում: Հեղինակի խոսքում դրանք հանդիպում են նկարագրական հատվածներում, որոնցում կենցաղի, գյուղական կյանքի այս կամ այն իրողությունը ներկայացնելիս բարբառային բառերը դառնում են անհրաժեշտություն՝ բներանգի ճիշտ պատկերը փոխանցելու նպատակով: Նշենք, որ Օշականի ստեղծագործություններում բարբառային բառաձևեր գրեթե չեն հանդիպում, մաքուր բարբառախոս հերոսներ չկան, ինչն էլ խոսում է այն մասին, որ խնդրո առարկա բառերը ոճական նպատակով են գործածված: Ճիշտ ընտրված բարբառային միավորների գործածությունները մեծացնում են խոսքի ներգործության ուժը, հուզականությունը, դարձնում են հեղինակի ստեղծագործությունները բարձրարժեք և հավաստի:

Հիմնաբառեր՝ բարբառային բառեր, ոճական արժեք, պատկերավորման միջոց

Ներածություն

Այս հոդվածում մենք փորձել ենք արժևորել բարբառային բառերի դերը Հակոբ Օշականի փոքր արձակում: Այս ուսումնասիրությունը կարող է օգտակար լինել բարբառագիտությանը, Հակոբ Օշականի գեղարվեստական արձակի բառապաշարով հետաքրքրվող անձանց, բանասերների, գրականագետների, լեզվաբանների:

Գեղարվեստական գրականության մեջ ինչպես բարբառային բառերի, այնպես էլ լեզվի բառապաշարի մյուս ոչ գործուն շերտերի գործածությունը ընդունելի է, եթե դրանք ծառայում են որոշակի նպատակի և ունեն կոնկրետ ոճական գործառույթ: Բարբառային բառերի՝ գրական նորմի հետ ունեցած առնչությունների մասին լեզվաբանները արտահայտել են տարբեր կարծիքներ: Բերենք դրանցից մի քանիսը: Իրինա Առնոլդը (1990, էջ 288), օրինակ, նշում է, որ նման բառերի գործածությունը լեզվաբանը չի կարող դիտարկել որպես անճշտություն: Այս կառույցները տվյալ լեզվական ընդհանրության շրջանակներում բոլորին հասկանալի են և համագործածական են: Հետևաբար այդ ձևերը ևս նորմ են, բայց բարբառային նորմ: Ս. Մելքոնյանը (1984, էջ 108-109) լայն առումով բարբառային է համարում այն ամենը, ինչը գրական չէ: Բուն բարբառային բառերը նա կոչում է «գավառաբանություններ»՝ նշելով, որ վերջիններս մոտ են ծածկալեզուներին հատուկ բառերին ու ձևերին: Սակայն, հեղինակը նշում է նաև, որ գրողի կողմից նման բառերի գործածությունը գեղարվեստական խոսքը դարձնում է առավել բազմազան, ճշգրիտ ու սեղմ (Մելքոնյան, 1984, էջ. 117): Ա. Սուքիասյանը գրում է (1982, էջ 195), որ բարբառային ոչ բոլոր բառերն են սկզբունքորեն մտնում գրական բառապաշարի մեջ: Գեղարվեստական գրականության մեջ այդ բառերը գործածվում են միջավայրի բներանգ (կոլորիտ) ստեղծելու նպատակով կամ ծառայում են իբրև պատկերավորման-արտահայտչական միջոց:

Պ. Պողոսյանը (1990, էջ 78) «Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ» աշխատության I գրքում նշում է, որ սոցիալականը անհատից (տվյալ դեպքում՝ գրողից) պահանջում է ենթարկվել ընդունված կարգին, հասարակական սովորույթներին ու ավանդույթներին, բայց նրա անհատականությունն էլ պահանջում է յուրովի վարքագիծ հանդես բերել ամեն տվյալ հանգամանքում, երբեմն էլ՝ խախտել ընդհանուր

ներդաշնակությունը: Այսինքն՝ այդ խախտումը արդարացվում է, երբ այն արվում է՝ որոշակի հանգամանքներից ելնելով: Թեև բարբառային բառերը տարածքային սահմանափակումներ ունեն և հանրության լայն զանգվածներին լիովին հասկանալի չեն, բայց եթե գործածված են տեղին ու չափավոր, նպաստում են որոշակի ոճական խնդիրների լուծմանը: Այսպիսով, Ինչ բնորոշում էլ որ տրվում է բարբառային բառերին, բառապաշարի որ շերտի մեջ էլ որ դրանք մտցվում են, վերջիններիս գործածությունն արդարացվում է՝ ելնելով հեղինակի նպատակադրումներից:

Հակոբ Օշականի փոքր արձակի աշխարհը արևմտահայ գյուղն է, հերոսները՝ գյուղացիները, հեղինակը՝ հաճախ հերոսներից մեկը: Բարբառային բառերի գործածությունն այստեղ խոսքին հավաստիություն, բնականություն հաղորդելու նպատակ է հետապնդում և բխում է հիմնականում ամբողջ համատեքստի ոճական ուղղվածությունից: Բարբառային բառերն ու բառաձևերը հանդիպում են և՛ հերոսների, և՛ հեղինակի խոսքում. հեղինակը դիմում է դրանց այն դեպքում, երբ խնդրո առարկա բառերը չունեն գրական միաբառ հոմանիշներ, կամ եղածները չեն բավարարում հեղինակին, իսկ հերոսների խոսքում այդ բառերը գործածվում են նաև տիպականացման, հոգեբանության ու մտածողության յուրահատկությունն ընդգծելու, ժողովրդական լեզվամտածողության թարմ շեշտ հաղորդելու, բներանգի պատրանք ստեղծելու նպատակով...

Բարբառային բառերը հերոսների խոսքում

Օշականի պատկերած իրականության մեջ հայն ու թուրքը ապրում են կողք կողքի, կիսում կենցաղը, ունեն նույն հոգսերն ու զբաղմունքը, և բնականաբար, Օշականի հայ հերոսների խոսքում շատ են թուրքերեն բառերն ու արտահայտությունները: Դեպքերը տեղի են ունենում Իզնիկում, Սեփեղիզում, որոնք Նիկոմեդիայի բարբառով խոսող գյուղեր են, նաև Բուրսայում, որը Պոլսին շատ մոտ գյուղաքաղաք էր, և որտեղ խոսում էին Պոլսի բարբառով: Հոգվածում որպես բարբառային քննված մի շարք բառեր թուրքերեն բառեր են, որոնք կարող են տարակուսանք առաջացնել. դրանք բարբառային բառեր են, թե՛ օտարաբանություններ: Հր. Աճառյանը (1911, էջ 11) իր «Հայ բարբառագիտութիւն» աշխատությունում գրում է, որ ամեն բարբառ երեք տարրերից է

բաղկանում. բնիկ բառեր, որոնք հին հայերենում էլ կային, գավառական բառեր, որոնք չկային գրաբարում և նոր կազմված ձևեր են և օտար բառեր, որոնք զանազան լեզուներից նոր վերցված բառեր են»: Այսինքն՝ ցանկացած բարբառում կա օտար բառերի՝ նոր փոխառությունների մի մեծ խումբ: Մեր կարծիքով նման օտար բառերը պետք է դիտել որպես բարբառային բառեր այն դեպքում, երբ դրանք գործածված են բարբառախոս հերոսների խոսքում: Նույն աշխատատեսության մեջ Աճառյանը (1911, էջ 19) գրում է նաև, որ «Փոխատու լեզուներուն մէջ առաջին տեղը կը բռնէ թուրքերէնը՝ որ իր զանազան ճիւղերով (օսմաներեն, Ատրպատականի թուրքերեն, թաթարերեն) ահագին ազդեցութիւն գործած է մեր բոլոր բարբառներուն վրայ՝ առանց բացառութեան»: Ինչդրո առարկա բառերի բարբառային լինելու մասին է փաստում նաև դրանց գոյությունը ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի Հր. Աճառյանի անվան լեզվի հնաստիտուտի հրատարակած Հայոց լեզվի բարբառային բառարանում: Բարբառին անցած այս բառերը գործածվում են հերոսների խոսքում և խոսքին բնականություն են հաղորդում՝ լուծելով հավաստիության, համոզիչ լինելու հեղինակի նպատակադրումը:

Նշենք, որ ուսումնասիրված ստեղծագործություններում բարբառային բառաձևերը քիչ են, ավելի հաճախ են գործածված բարբառային բառերը, կան նաև գրական բառերի՝ բարբառային իմաստով գործածություններ: Բարբառային իմաստը գրական բառի այն իմաստային առումն է, որն ընդհանուր գրական արժեք չունի: Նման դեպքերում բառը ձևով գրական է, իսկ իմաստային այս կամ այն առումով՝ բարբառային (Մելքոնյան, 1984, էջ 110):

Բարբառային բառերը հեղինակի խոսքում

Ինչպես վերը նշել էինք, հեղինակային խոսքին ևս հատուկ է բարբառային բառերի գործածությունը: Եթե մի կողմ թողնենք «իրավ» բաների մասին «իրավ» գրելու Օշականի ձգտումը, ինչի պատճառով երբեմն բարբառային բառերի գործածությունը չարաշահվել է, ապա այս գործածությունն արդարացվում է բառի ոճական դերով՝ խոսքին հաղորդած հուզականությամբ, կենդանությամբ: Այս դեպքում գրական լեզվի նորմերին անհարիր լինելը երկրորդ պլան է մղվում: Բերենք ասվածը հավաստող օրինակներ: Հետևյալ համատեքստում

նկարագրվում է կեսօրվա խաղաղությունը գյուղի տան մեջ, երբ բոլորը դաջտում են, և տունը անասելի լռության մեջ է. «Խաղաղ, չպատմուող լռութեամբ խաղաղ է տունը: Չ'ելլար նոյնիսկ լացը Սողմէնին Կոխցու աղջկան, որ գիշեր ու ցերեկ կը նուայ» (Օշական, 1996, էջ 43): Կոխցու-ն Հր. Աճառյանի գավառական բառարանում, ինչպես նաև հայոց լեզվի բարբառային բառարանում բացատրված է որպես երեխաների հիվանդություն, որի դեպքում չեն կարողանում ժամանակին քայլել, ինչը իբրև առաջանում է օրորոցի վրայով ինչ-որ բան փոխանցելու հետևանքով (Աճառյան, էջ 1913): Այդ երեխան հայտնի է իր անդադար լացով, և նրա լռությունը չպատմվող խախտաղությամբ է համակել տունը:

Մեկ այլ օրինակում նկարագրվում է հայ գյուղի երիտասարդների ընդվզումը թուրք ոստիկանների դեմ, որոնք ուզում են ձերբակալել գյուղի ամենաուժեղ ու համարձակ տղային՝ Ջաքարին: «Մուխը կը թանձրանար ու կ'անջատեր երկու խումբերը: Նոյն վարկեանին խեղճուկ թաղին վրայ բացուեցաւ դուռը Քիւփճոնց Նարեկին, որուն շէշխանէն որոտաց, ամպէ մը անելի զօրեղ ու դղրդեց նեղ տուները» (Օշական, 1996, էջ 188): Շէշխանա-ն (2001-2012, հտ 4, էջ 225) հրացանի մի տեսակ է՝ երկար փողով և ուժեղ ձայն արձակող: «Խեղճուկ» բառը այս համատեքստում հայկական գյուղի ճնշված, վտանգներով լեցուն վիճակն է ընդգծում, և այդ ֆոնի վրա գյուղի անվախ, թուրքերին վախ ներշնչող հայ երիտասարդների գենքի որոտը հակադրություն է ստեղծում՝ ընդգծելով պայքարի հերոսականությունը: Ընդգծված բառն այստեղ նաև անվանողական արժեք ունի:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե որպես գրական համարժեքներ չունեցող բառեր, նշված բառերի գործածությունն անխուսափելի է, ոչ թե ընտրության հետևանք, ուստի և դրանք չեն կարող լուրջ ոճական նշանակություն ունենալ: Բայց այդպես չէ: Առաջին օրինակում բարբառային բառը խոսքը դարձրել է մտերմիկ և հավաստի, իսկ երկրորդում՝ սեղմ ու ճշգրիտ: Հենց այն հանգամանքի շնորհիվ, որ գրողները բարբառային բառերի գործածությամբ խուսափում են հասկացությունը նկարագրական եղանակով արտահայտելուց, գեղարվեստական խոսքը դառնում է առավել ճշգրիտ, սեղմ: Համատեքստի բովանդակության թելադրանքով այդ բառերի գործածությունը հաճախ անխուսափելի է, այսպես. «Գլուխը լաւ մը

փաթեթած սեւ շալով, սեւ **Ֆիսթանի** մը ակամայ վստահած իր մարմինը, անիկա ընտրած էր ամէնէն դժուար գիծը, տղուն հասնելու» (Օշական, 1996, էջ 283): **Ֆիսթան**-ը կանացի երկար, ծանր շրջագգեստ է: Այդ բառը համատեքստում գործածվում է մի քանի անգամ, և գործածությունները իրար բավականին մոտ են: Եթե փոխարինենք այն նկարագրական համարժեքով, խոսքը միանշանակ կդառնա ձգձգված և գեղագիտական առումով կտուժի: Բացի այդ՝ կանացի երկար զգեստով կինը կտրում է երկար ու տաժանակիր ճանապարհ, որի ընթացքում հանդիպում է մահացու արգելքների, և ֆիսթանը կրկնակի դժվար է դարձնում նրա ճանապարհը: Բառն այստեղ նաև խորհրդանշական իմաստ ունի:

Երբեմն մեկ բարբառային բառի միջոցով հեղինակը բացահայտում է կերպարի էությունը կամ նրա հոգեվիճակը: Վերը նկարագրված նույն դրվագում, երբ թեժանում է պայքարը գյուղի և թուրք ոստիկանների միջև, դրությունը մեղմելու համար հրապարակ է գալիս Մոլլա Պետրոսը, որը թուրք ղեկավարության շրջանում ծանոթություններ ունեցող մարդ էր և ի վիճակի էր միջնորդություն վարել: Նրա արտաքինի նկարագրությամբ Օշականը պատկերացում է տալիս նաև նրա էության մասին՝ միևնույն ժամանակ ցույց տալով իր վերաբերմունքը կերպարի նկատմամբ և հուշելով բառի գործածության նպատակը: Ահա բնագրային օրինակը. «Խօսք չտալու համար Մաթոս վարժապետին ու ցոյց տալու համար ամբոխին, թէ ո՞վ է ինք, կտրեց մուխթարին խօսքը Մոլլա Պետրոսը, թթուած ու լուրջ, այն հովով ու սալթանաթով, զոր թուրք պաշտօնատուները կը հագուեցնեն իրենց ծառայողներուն, հարցուց սպային» (Օշական, 1996, էջ 192): Սալթանաթը թուրք ծառայողների կարճ վերարկու է:

Հեղինակի խոսքում հանդիպում են նաև այնպիսի բարբառային բառեր, որոնք ունեն իրենց գրական հոմանիշները, սակայն որոշ նրբերանգներով տարբերվում են դրանցից: Այդպիսի բառերի գրական համարժեքների գործածությունը նախընտրելի չէ այն դեպքում, երբ գրականը երանգային որոշ տարբերությունների պատճառով անհրաժեշտ վերաբերմունք չի կարողանում արտահայտել: Դրանով արդարացվում է գեղարվեստական խոսքում բարբառային բառերի գործածությունը: Ստորև բերվող օրինակում պատկերվում է գյուղացիների ծանր վիճակը գարնան սկզբին, երբ վերջանում են ձմռան համար ամբարած

պաշարները. «Ամբարները կպարսպվին, քյուփերուն տակը թիզ մը եղ չի մնար. այլորը երթալով կրակի գին կըլլա: Եթէ իլիկ ձուկն ալ չըլլա անոթի մարդ կջարդվի» (Օշական, 1979, էջ 55): Քյուփ-ը կճուճ է, բայց ամեն կճուճ քյուփ չէ: Վերջինս նախատեսված է մեծ քանակությամբ յուղ ամբարելու համար, որը օգտագործվում է ձմռան ընթացքում: Հետաքրքրական է, որ նման բառերը ուղեկցվում են համապատասխան բառային միջավայրով, ժողովրդական երանգ ունեցող այլ բառերով ու արտահայտություններով, ինչի շնորհիվ լիովին ձուլվում են համատեքստին և բնական են հնչում:

Նույն գործառույթն է իրականացնում հետևյալ համատեքստում աղավորել բառը, որը նշանակում է ճանապարհել, բայց ճանապարհել համոզելով, հանգստացնելով. «Անուշ ու լուրջ բառերով ան աղաւորեց պառաւ: Օրերը ասանկ մնալու չէին» (Օշական, 1996, էջ 96):

Օշականը երբեմն գործածում է գյուղական կենցաղին վերաբերող բարբառային այնպիսի բառեր, որոնք գործածական են միայն տվյալ միջավայրում, սահմանափակ կիրառություն ունեն և բնականաբար մատչելի չեն բոլորին: Դա հավանաբար արվում է այդ հասկացությունները, բառերը մոռացությունից փրկելու համար:

Ահա նմանատիպ օրինակներից մի քանիսը. «Չաքարենց տունը փողոցին ներսօքն էր քիչ մը, զատուելով անկէ մեծ բակով մը, որուն ճակատին առանձին իր կազմածովը, առանձին իր տանիքովը կը կեցնէր սայվանը, որ գաւիթը կը հովանաւորէ ու կ'երկարի երբեմն մայր շէնքին մինչեւ մարմինը» (Օշական, 1996, էջ 179): Կամ՝ « Անաղմուկ ու կոտրած, երեք տղայ պատգարակով բակ մտցուցին Հաճի Ստեփանին մարմինը, վերէն վար փաթթուած ձկնորսի մուշամպայով մը» (Օշական, 1996, էջ 143): «Կես կոտրած կրիճներ, բժավորված, ժանգոտած թիթեղէ ամաններ հոս ու հոն ավագին մեջ գլխիվայր՝ անոր խաղաղ մաքրությունը կեղծեին» (Օշական, 1979, էջ 96): Սայվանը՝ պատշգամբ, մուշամպան՝ անձրևանոց, իսկ կրիճը գուշ են նշանակում: Փաստենք, սակայն, որ նշված բառերի գործածությունը այստեղ ստեղծել է միջավայրի ու ժամանակի բներանգ: Երբեմն նման դեպքերում Օշականը բառը գործածում է աստղանիշով և տողատակում տալիս է այդ բառերի բացատրությունը: «Դարձը» պատմվածքում պատմվում է նոր ամուսնացած հղի աղջկա դարձի մասին մոր տուն: Հեղինակը գործածում է հղիությունը բնորոշող բարբառային

բառ՝ տողատակում բացատրելով այն. «...Ա՛խ: Իյնայ պիտի: Իյնայ պիտի: Ինչպէս կ'երերան աչքին գունտերը: Ինչպէս ալ արագ կը շատնայ անոնց ճերմակը: Ո՞ր գնաց բիբը նայուածքին զմրուխտ, մանրիկ օղակը: Որքան դակացած շրթները, որոնք գոյն կու տան հեւքով ու կը կապուտնան:

Արտատոք*, - կը ծայնէ պառաւ մը կամաց:

Իսեղծ է պառաւը, ինչպէս իր գիտութիւնը» (Օշական, 1998, էջ 563):
Ընդգծված բառը բացատրված է որպէս «յղութեան առաջին շրջանին յուզեալ վիճակը»:

Բարբառային իմաստով համագործածական բառեր

Ինչպէս վերը նշել ենք, Օշականի փոքր արձակում առավել գործածական են բարբառային բառերը. բառաձևերը հազվադէպ են, ինչը, կարծում ենք, ևս մեկ անգամ ցույց է տալիս, որ բարբառային միավորները գործածված են հատուկ նպատակով և ընտրողաբար: Հանդիպում են նաև բարբառային իմաստով հանդես եկած համագործածական բառեր: Այս բառերը ուշագրավ են նրանով, որ ընթերցողի մեջ առաջացնում են համեմատելու ցանկություն, ակամա համեմատվում են այդ բառերի գրական և բարբառային իմաստները, և արժևորվում է ոճական կիրառությունը: Դիտարկենք բառերի նման իմաստով մի քանի կիրառություններ: Պատմվածքներից մեկում հեղինակը նկարագրում է գյուղի երիտասարդների կյանքը հասունանալուց հետո: Նրանց բոլորին սպասում է նույն ճակատագիրը. ամուսնություն, անդուլ աշխատանք, համակերպում իրավիճակի և կյանքի հետ: Այս հատվածում **շարք** բառը գործածված է բարբառային «մետաքսից թաշկինակ, որ հարսանիքին կապում են փեսայի վզին» իմաստով: Բառը, մի շարք ոճական գործառույթներից բացի (սեղմություն, տեղի և ժամանակի պատրանքի ստեղծում, հավաստիություն), նաև հեղինակի վերաբերմունքի դրսևորման միջոց է: Հեղինակի վերաբերմունքը ընդգծվում է մանավանդ բարբառային բառի հետ ահավոր մակդիրի գործածությամբ. «Քսանէն անդին կը սպասէ փեսայութիւնը ու անոր ահաւոր **շարք**, որ պիտի սանձէ այդ կրակի կտոր մանչերը ու զսպուած եզի մը պիտի վերածէ զանոնք, լծելով հողին ու անոր անվախճան աշխատանքին» (Օշական, 1996, էջ 170):

Բարբառային «սպանել, ոչնչացնել» իմաստով է հանդես եկել անցընել բառը հետևյալ հատվածում, որտեղ պատմվում է, թե ինչպէս է

Նագիկի տատը որոշում կայացնում ազատվել թոռան «ամոթալի» հղիությունից. «Դժուար չեղաւ որոշումը: Տղան պետք էր անցընել: Մեղքը, եթէ կար, թող Աստուած վարձք տեսնար» (Օշական, 1996, էջ 98): Դժվար չէ նկատել, որ ընդգծված բառի փոխարեն գրական սպանել բառի գործածությունից հատվածի արտահայտչականությունը կտուժեր. չէ՞ որ նկարագրվող իրականությունը հայ գյուղն է, և գյուղացին պիտի գործածեր հենց անցընել բառը նշված իմաստով, քանի որ արարքը չէր էլ գիտակցվում որպես սպանություն:

Բարբառային բառերը՝ որպես կերպարի անհատականացման միջոց

Օշականի պատմվածքներում բարբառային բառերը ավելի հաճախ են գործածված հերոսների խոսքում և իրականացնում են ոճական զանազան նպատակադրումներ, ինչպիսիք են կերպարի խոսքի անհատականացումը, խոսքի ոճավորումը, միջավայրի պատրանքի ստեղծումը, վերաբերմունքի արտահայտումը և այլն: Հերոսների խոսքում դրանք շատ բնական են, ինքնաբերական, կարծես թե այլ կերպ չէր էլ կարող լինել: «Աղբարիկ» պատմվածքի հերոսը, օրինակ, որ այդ գյուղում հայտնվել էր տեղահանության ու ջարդի օրերին և կարողացել մնալ այնտեղ, խոսում է իր հայրենի Մուշի բարբառով՝ տարբերվելով համազրուղացիներից: Նրա խոսքը Օշականը անհատականացնում է Մուշի տարածաշրջանի խոսվածքներին հատուկ բառերի ու բառաձևերի, տառադարձության միջոցով. «Կէսօրին, խանութը երեսին վրայ բաց ձգած՝ գնաց տէրտէրը գտնելու:

-Էսպէս բիան, էսպէս բիան:

Չկրցավ շարունակել, աչքերը լեցուեցան: Տէրտէրը յանցանք մը գործողի մեղմութեամբ.

-Օղո՛ւ, հոգ մի՛ ըներ, ան թող չըլլայ, ուրիշ մը թող ըլլայ, տղա՛ս. հազար հատ կը գտնամ:

Աղբարիկ ուժերը հաւաքեց եւ իրապէս մեծ, արի նայուածքով մը տէրտէրը չափելով.

Տէր պա՛ւպ, տէր պա՛ւպ, քոչակ չեմ ես, խասկացա՞ր. գիմ սիրտ ծեկեցին, էլ ուրիշ կնիկ խարամ թող ըլի: Խարա՛մ, խարա՛մ, խասկացա՞ր» (Օշական, 1998, էջ 159):

Խոսքը մարդու հոգեբանական խառնվածքի ու բնավորության դրսևորումներից է: Օշականը կարողանում է իր հերոսների խոսքի միջոցով ընթերցողին ընկալելի դարձնել վերջիններիս խառնվածքը, բնավորությունը, հոգեվիճակը: Բարբառային բառերն այստեղ կատարում են վճռորոշ դեր՝ կերպարը դարձնելով բնական ու համոզիչ, իսկ գեղարվեստական երկը՝ բարձրարժեք:

Նշենք, որ Օշականը չունի մաքուր բարբառախոս հերոսներ: Կերպարների խոսքին երանգ հաղորդելու նպատակով վերջիններիս լեզուն տեղ-տեղ է բարբառայնանում՝ դրանով ոճական լիցք հաղորդելով խոսքին:

«Օակ-Պտուկը» վիպակի հետևյալ հատվածում տարիքով մեծ ու զենքի հետ գործ ունեցած Հաճին խրատում է անհամբեր ու տաքարյուն երիտասարդին հետևյալ խոսքերով. «-Տեղդ ծանր, տղա՛ս: Կրակին հետ շախա չ'ըլլար:

Իրաւ ալ, խօսքը բերանն էր Հաճիին, երբ գնդակ մը գդակը թոցուց գլխէն յախուռն երիտասարդին» (Օշական, 1996, էջ 316): Մեկ այլ հատվածում նույն Հաճին կռվի է կոչում յուրայիններին այս խոսքերով. «- Ինձի՛ նայեցէք,- ըսաւ ան տղոցը,- ա՛լ բացուեցէք: Ասոր կ'ըսեն ճան պագարի» (Օշական, 1996, էջ 314): **Շախա** (կատակ) բառն ու **ճան պագարի** (կյանքից հոգնած, ձեռք քաշած) արտահայտությունը թեև բարբառային են, սակայն անբարեհունչ չեն և հասկանալի են կամ էլ հասկանալի են դառնում համատեքստի բովանդակությունից: Հաճիի խոսքում ընդգծված բառերը գրական հոմանիշներով փոխելու դեպքում խոսքը չէր լինի համոզիչ և չէր ունենա այն արտահայտչականությունը, որն ունի բարբառային բառերի շնորհիվ:

Բարբառային բառերը՝ որպես միջավայրի, բներանգի ստեղծման միջոց

Միայն բարբառը կարող է ստեղծել միջավայրի պատրանք: Ընթերցողին նկարագրվող աշխարհի փոխադրելը, այդ աշխարհի գույներն ու բույրերը զգալ տալը, միջավայրին բնորոշ զգացողություններ արթնացնելը գեղարվեստական խոսքի արժանիքներից են: Եթե միջավայրը բարբառախոս գյուղն է, ապա այս գործառույթները իրականացվում են բարբառի հմուտ գործադրմամբ:

Տեղի, միջավայրի երանգավորումը ավելի ցայտուն է արտահայտվում հերոսների խոսքում հաճախակի գործածվող օղու կոչականի, հելպեթ, պոշ բարբառային բառերի միջոցով, որոնք հատուկ են այդ խոսվածքին: Ահա բազմաթիվ օրինակներից մեկը.

«-Հոգդ չըլլա, օղու, աշխարհք է, ասանկ բաներ կանցնին մարդուն գլխեն: Հելպեթ քեզի ալ խըսմեթ չի պակսիր» (Օշական, 1979, էջ 180):

Շառլ Բալլին (1961, 340) գրում է, որ խոսակցական լեզվում խոսողը մեղմացնում է իր արտահայտությունները՝ խնայելով խոսակցին. շրջապատին հարմարվելը գրեթե միշտ ուղեկցվում է ինչպես մտքի, այնպես էլ նրա արտահայտության մեղմացմամբ: Ահա խոսակցին խնայելու նպատակով էլ հենց գործածված են հելպեթ և խսմեթ բարբառային բառերը վերը բերված օրինակում, որ նշանակում են **անշուշտ** և **բախտ**:

Հետևյալ հատվածում բարբառային բառի գործածությամբ հեղինակը երգիծական երանգ է ապահովել, ծաղրել քաղաքի բարքերը՝ միաժամանակ օղու կոչականով ընդգծելով իր գյուղացի հերոսների և քաղաքի հակադրությունը. «-Սո՛ւս, ձանդ կարճ ըրե: Ասի ձեր գեղի Սուրբը չէ, ոչ ալ մեր գեղի Ակը, օղու. հոս մարդը մախամով կզոացնեն» (Օշական, 1979, էջ 69):

Գեղարվեստական գրականության մեջ բառը զգացմունքի և վերաբերմունքի արտահայտման միջոց է: Երբեմն բառիմաստից ավելի կարևոր է բառի հուզաարտահայտչական կողմը, ներգործության ուժը: Նման դեպքերում բառի՝ գրական նորմի հետ ունեցած առնչությունը անկարևոր է դառնում, եթե բառը դիպուկ է, արտահայտում է գրողի մտադրությունը, հերոսի հույզերը: Ընդգծված բառերը հետևյալ օրինակներում մերժելի կլինեին, եթե համապատասխան համատեքստում ոճական նշանակություն չունենային: Դրանք մի դեպքում հերոսի հուզական հոգեվիճակի արտահայտիչն են, մի դեպքում՝ խոսքի տիպականացման միջոց, մի դեպքում բնութագրում են հերոսին՝ ցույց տալով հեղինակի վերաբերմունքը: «-Հեղնա հորքուր, ես խաբվեցա. ումուտ էի դրեր, տիլեկ էի կապեր, դուն ծեր, ես ծեր, պելքի աղվոր ծմեռ անցընեիք, ըմա, պոշ ելան ատոնք» (Օշական, 1979, էջ 133): Խոսում է հուսախաբ եղած քոքուրը, որի՝ կին և տաք անկողին ունենալու հույսերը վերջնականապես խորտակվել են: «-Ի՛նչ է որ: Հազրը՝ տուն, հազրը՝ հաց:

Գիշերը պառկիլ մը չէ՛: Հա ըսե, Շահպագ: Գել գա նե, մեզի թող գա» (Օշական, 1979, 295):

«-Քու տեղը ըլլամ, մաս-պատարագ տէջօր Ստամպօլ ճամբայ ունի,- կ'ըսէր մէկը, որ քաղաքը ճանչնալ կը յաւակներ տարին հեղ մը հոն իջնելով, ձիթապտուղի բերքը վաճառելու համար» (Օշական, 1996, էջ 251):

Եզրակացություն

Ընդհանրացնելով ասենք, որ Հակոբ Օշականի փոքր արձակում բարբառային բառերը կատարում են ոճական հստակ գործառույթներ՝ դարձնելով նրա ստեղծագործությունները գեղարվեստական տեսակետից բարձրարժեք: Ճիշտ ընտրված և չափավոր գործածված բարբառային բառային միավորները դարձրել են հերոսների խոսքը հավաստի, համոզիչ, սեղմ և պատկերավոր, իսկ նկարագրվող իրականությունը՝ ընթերցողի համար տեսանելի և զգայապես ընկալելի:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

REFERENCES

1. Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Ե., 2001-2012: Hayoc lezvi barbarayin bararan, Hr. Atwaryani anvan lezvi institute, HH Gitutyunneri azgayin academia, Erevan, 2001-2012, (in Armenian).
2. Աճառեան Հր., Հայերէն գաւառական բառարան, Թիֆլիս, 1913թ. Hr. Atwaryan, Hayeren gavarakan bararan, Tiflis, 1913, (in Armenian).
3. Աճառեան Հր., Հայ բարբառագիտութիւն, Մոսկուա-Նոր-Նախիջեան, 1911: Hr. Atwaryan, Hay barbaragitutyun, Moskva-Nor-Naxijevan, 1911, (in Armenian).
4. Մելքոնյան Ա., Ակնարկներ հայոց լեզվի ոճաբանության, Ե., 1984: S. Melqonyan, Aknarkner hayoc lezvi votwabanutyun, Erevan, 1984, (in Armenian).
5. Պողոսյան Պ., Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, գիրք I, Ե., 1990: P. Poghosyan, Xosqi mshakuyti ev votwagitutyun himunqner, girq I, Erevan, 1990, (in Armenian).
6. Սուքիասյան Ա., Ժամանակակից հայոց լեզու, Ե., 1982: Ash. Suqiasyan, Jhamanakakic hayoc lezu, Erevan, 1982, (in Armenian).

7. Օշական Հ., Երկեր, Ե., 1979: Н. Oshakan, Erker, Erevan, 1979, (in Armenian).
8. Օշական Յ., Երկեր, Անթիլիաս-Լիբանան, 1998, էջ 563: Н. Oshakan, Erker, Antilias, 1998, (in Armenian).
9. Օշական Յ., Ծակ-ստուկը, Անթիլիաս, 1996: Н. Oshakan, С'ak-ptuky', Antilias, 199, (in Armenian).
10. Арнольд И., Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования), М., 1990. . I. Arnold, Stilistika sovremennogo anglijskogo jazyka, Moskva, 1990, (in Armenian).
11. Балли Ш., Французская стилистика, М., 1961. Sh. Balli, Francuzskaja stilistika, Moskva, 1961, (in Armenian).

ШУШАНИК КАЗАРЯН - СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ДИАЛЕКТНЫХ СЛОВ В МАЛОЙ ПРОЗЕ А. ОШАКАНА

Ключевые слова: диалектные слова, стилистическое значение, средства выразительности

В малой прозе Акоба Ошакана диалектные слова имеют широкое употребление и решают разные стилистические задачи. В речи автора они употребляются как средства, которые передают речи живость, сжатость, эмоциональность, достоверность, а иногда выразители отношения автора к происходящему. В речи героев диалектные слова способствуют индивидуализации, непринужденности, образности речи а так же идейному воссозданию деревенского колорита.

SHUSHANIK GHAZARYAN - THE STYLISTIC VALUE OF DIALECT WORDS IN HAKOV OSHAKAN'S SHORT PROSE.

Keywords: dialect words, stylistic value, expressive means

Dialect words are extensively used in H. Oshakan's short prose and aim at solving various stylistic problems. They are used in the author's speech so as to give vivacity, brevity, emotionality, credibility to writing and sometimes to express the writer's attitude. In the characters' speech dialect words contribute to the personalization, naturalness, vividness, mental recreation of the rural environment.

Ներկայացվել է՝ 12.04.2022

Գրախոսվել է՝ 29.04.2022